

МЕТОДИ САВЕТОДАВНОГ РАДА У ФУНКЦИЈИ УНАПРЕЂЕЊА ПОЉОПРИВРЕДЕ НА СЕОСКИМ ГАЗДИНСТВИМА ВОЈВОДИНЕ

Јована Чикић¹, Ж. Петровић, Д. Јанковић

Резиме: Унапређење производње на газдинству као циљ саветодавног процеса заправо подразумева промену ставова, мишљења, а тиме и понашања фармера. Ове промене омогућене су тако што фармер усваја нова знања, технологије и умећа које му омогућавају да реши проблеме у вези са поједним аспектима производње на газдинству. Задатак саветодавца је олакша овај процес. При том, као основни механизам преношења потребних знања и умећа саветодавац користи одређене методе саветодавног рада.

Као основа за анализу користе се подаци о раду саветодаваца Пољопривредне саветодавне службе АП Војводине. Подаци су прикупљени Типологијом саветодавног рада у периоду од јула 2007. до септембра 2008. године.

Циљ рада је укаже на важност комплементарне примене основних метода саветодавног рада.

Кључне речи: методи саветодавног рада, унапређење производње на газдинствима, Типологија саветодавних услуга

1. Увод

Унапређење производње на газдинству као циљ саветодавног процеса заправо подразумева промену ставова, мишљења, а тиме и понашања

¹ мр Јована Чикић, истраживач приправник; др Живојин Петровић, доцент; мр Дејан Јанковић, асистент, Департман за економику пољопривреде и социологију села, Пољопривредни факултет, Нови Сад, e-mail: jovanacikic@gmail.com
Рад је део истраживања на пројекту „Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Републике Србије у Европску унију“ (Министарство науке републике Србије, 149007).

фармера. Ове промене омогућене су усвајањем нових знања, технологија и умећа које омогућавају фармеру да реши проблеме у вези са техничко-технолошким, организационим, економским и другим аспектима производње на газдинству. Задатак саветодавца је олакша овај процес дифузије знања и иновација. При том, као основни механизам преношења потребних знања и умећа саветодавац користи одређене методе саветодавног рада.

Циљ овог рада је укаже на важност комплементарне примене основних метода саветодавног рада. У раду се анализира рад саветодаваца Пољопривредне саветодавне службе АП Војводине (у даљем тексту: ПСС АПВ). Ову службу чини 13 територијално организованих и функционално повезаних јединица које делују у оквиру пољопривредних станица, агрозавода и института. Фомирање и рад ПСС АПВ регулисани су *Законом о пољопривредној служби* (Службени гласник РС, 61/1991) и *Правилником о организацији и раду пољопривредне саветодавне службе АП Војводине*² (усвојен 2006. године).

2. Метод и извор података

Као емпиријска основа за анализу примене саветодавних метода у раду са газдинствима Војводине³ користе се подаци о раду 76 саветодаваца ПСС АПВ. Подаци су прикупљени Системом информација у пољопривредном саветодавству Војводине – Типологијом саветодавног рада⁴ и односе се на период од јула 2007. до децембра 2008. године.

² Овим правилником се, по први пут, прецизно утврђују циљеви саветодавног рада као и делокруг рада Пољопривредне саветодавне службе АП Војводине. Такође, Правилником се саветодавни рад одваја од осталих послова којима се баве пољопривредне станице, агрозаводи и институти (лабораторијске анализе, контролни рад и сл.). Уједно, Правилником се дефинише ко је саветодавац (одређују се критеријуми за бављење саветодавним радом) и којим пословима он/она може/треба да се бави.

³ Према *Правилнику о организацији и раду пољопривредне саветодавне службе АП Војводине* (2006), рад саветодаваца фокусиран је на тзв. одабрана газдинства. Реч је о оним газдинствима која су носиоци производње у региону, са становишта организације, нивоа производње и квалитета производа. Одабрана газдинства су наглашено комерцијална/тржишно оријентисана. Поред ових, саветодавци сарађују и са свим осталим заинтересованим корисницима саветодавних услуга. У раду се анализа заступљености саветодавних метода базира на подацима о раду са одабраним газдинствима.

⁴ Други део Система информација у пољопривредном саветодавству Војводине чини Картон одабраног газдинства. Он подразумева прикупљање и систематизацију неколико група података о индикаторима који представљају детаљну личну карту

Типологија саветодавног рада омогућава систематско, потпуно и прецизно регистровање, праћење и анализу главних обележја саветодавног рада сваког појединачног саветодавца⁵. Типологијом саветодавног рада региструју се две главне групе обележја:

- *опити подаци* о кориснику саветодавних услуга: име и презиме корисника, место, шифра газдинства (уколико је оно регистровано), датум давања савета/пружања услуге
- *подаци о саветодавном раду*: група савета којој припада конкретан савет који је дат (за сваку појединачну стручну област саветодавног рада), начин саветодавног рада (индивидуално или тимски), начин давања савета (метод саветодавног рада), време потребно за давање савета, кратак опис конкретног проблема.

3. Заступљеност метода саветодавног рада у раду саветодаваца ПСС АПВ

Саветодавни рад може да се посматра као процес едукације фармера који има за циљ усвајање знања и информација, као и савладавање одређених умећа у раду са циљем да се ефикасно решавају проблеми са којима се фармер/газдинство сусреће и који могу бити препрека унапређењу производње и/или укупног квалитета живота газдинства, односно, локалне руралне заједнице чији је газдинство интегрални део.

Као и сваки процес едукације, тако и саветодавни рад подразумева одређене аспекте. Тако се може говорити о:

- *психолошком аспекту* (односи се на степен мотивисаности фармера за активно учествовање у саветодавном процесу, као и његове личне особине и склоности, али и мотивисаност саветодавца да активно допринесе трансферу знања, иновација и технологија),

газдинства са којим саветодавац сарађује. Основне групе података које се региструју у Картону одабраног газдинства су: социо-економска и културолошка обележја породице власника одабраног газдинства (укупно 9 индикатора), земљишна основа и структура пољопривредне производње одабраног газдинства (укупно 15 индикатора), техничка основа рада одабраног газдинства (укупно 9 индикатора), привредни објекти одабраног газдинства (укупно 8 индикатора), производно-економски показатељи (укупно 6 индикатора), запажања о саветодавном раду (укупно 3 индикатора).

⁵ О начину и разлозима конструисања Типологије саветодавног рада више у: Чикић, Јанковић, Петровић: 2007.

- *педагошком (дидактичком) аспекту* (подразумева расположиве методе и средства којима се саветодавни рад обавља, као и умеће саветодавца да их адекватно примењује како би саветодавни процес био што ефикаснији) и
- *социолошком аспекту* (обухвата систем потреба, вредности и норми, интереса који одређује потребу и спремност фармера за овај начин едукације, опште друштвене услове⁶ у којима се саветодавни рад одвија, као и карактеристике организације саветодавног рада и њене основне циљеве).

Успешност саветодавног рада зависи од релација између ова три аспекта. У овом раду посебна пажња посвећује се дидактичком аспекту, конкретније, методама које саветодавци користе како би омогућили и олакшали трансфер и усвајање потребних знања и умећа. Теорија о саветодавству говори о три основна метода саветодавног рада (Albrecht et al., 1989; van den Ban, Hawkins; 1996; Bollinger et al., 1994): индивидуалном, групном методу и саветодавном раду применом средства масовног комуницирања. Ови методи разликују се према начину примене, природи контакта између саветодавца и фармера и обухвату циљне групе. Без обзира на разлике у овим методима и њиховим појединачним облицима, њихов заједнички циљ је да омогуће: успостављање односа поверења између саветодавца и фармера (чланова циљне групе), преношење и усвајање знања и умећа, побуђивање (већег) интересовања за саветодавни рад код фармера, као и привлачење и усмеравање њихове пажње да се самостално увере у предност практичне примене нових сазнања и умећа (Albrecht et al., 1989).

Укупно 76 тренутно активних саветодаваца ПСС АПВ сарађује са 3,208 одабраних газдинстава⁷. Њихов рад подразумева пружање савета, информација, услуга, као и пружање конкретне помоћи фармерима у вези са различитим типовима пољопривредне производње (ратарство, сточарство и сл.) у свим елементима производног процеса на газдинству.

Газдинстава са којима сарађује ПСС АПВ одликују се разноврсном производњом, као и различитим условима у којима се та производња одвија.

⁶ Под општим друштвеним условима подразумевају се еколошке, економске, културне,... карактеристике локалне заједнице у којој се саветодавни рад обавља, као и одлике глобалног друштва чији је заједница интегрални део.

⁷ У анализираном периоду (јул 2007. – децембар 2008. године), број одабраних газдинстава са којима сарађују саветодавци расте. Поред овог, саветодавци сарађују и са тзв. осталим газдинствима, односно, свима онима који покажу потребу и интерес за саветодавним услугама. Према подацима из Типологије саветодавног рада у IV кварталу 2008. године 76 саветодаваца ПСС АПВ сарађивало је са укупно 11,615 газдинстава на подручју Војводине.

Ово имплицира и разноликост конкретних проблема са којима се газдинства суочавају. Све ово указује на потребу за комплементарном применом различитих саветодавних метода како би се што ефикасније одговорило на различите потребе фармера/газдинства.

Табела 1. Заступљеност метода саветодавног рада у раду саветодаваца Пољопривредне саветодавне службе АП Војводине за период јул 2007. – децембар 2008. године

Метод саветодавног рада	Број датих савета	% у ук. броју датих савета
1. Индивидуални саветодавни рад	105,927	88.2
1.1. на фарми	67,715	56.4
1.2. у станици	28,469	23.7
1.3. телефоном	9,743	8.1
2. Групни саветодавни рад	5,888	4.9
2.1. предавања	1,469	1.2
2.2. различите форме групног рада	4,419	3.7
3. Масовни саветодавни рад	8,174	6.8
3.1. примена масовних медија	3,855	3.2
3.2. факсом/маилом	36	0
3.3. штампани материјал	4,283	3.6
У К У П Н О	119,989	100.0

Извор: база података о ПСС АПВ Центра за рурални развој, едукацију и тренинг пољопривредних саветодаваца, Пољопривредни факултет, Нови Сад.

Системом информација у пољопривредном саветодавству, односно, Типологијом саветодавног рада региструју се сва три метода саветодавног рада, односно, најважнији облици рада унутар сваког од основних метода⁸. Као индикатор заступљености појединог метода у раду саветодаваца ПСС АПВ узима се број датих савета у анализираном периоду.

⁸ Тако се као индивидуални методи саветодавног рада региструју савети дати на фарми/газдинству, савети дати у станици и савети дати телефоном. У оквиру групног метода региструју се предавања и остале форме групног саветодавног рада (демонстрације, дани поља, групне дискусије и радионице, екскурзије, излети, сајмови, изложбе и сл.). У саветодавни рад применом средства масовног комуницирања убрајају се савети пружени путем информационих технологија (електронска пошта, Интернет), као и припрема и издавање штампаног материјала и едукација произвођача путем средства масовног комуницирања (радио, телевизија).

На основу анализираних података (Таб. 1) уочава се да у раду саветодаваца ПСС АПВ на унапређењу производње на газдинствима доминира примена индивидуалних метода саветодавног рада. Наиме, чак 88.2% датих савета у анализираном периоду пружено је на овај начин (на фарми, у станици, телефоном). При том, посебно је заступљен саветодавни рад на фарми/газдинству (63.9% савета датих индивидуалним методама). Велика заступљеност савета датих индивидуалним методама саветодавног рада је резултат навика у раду саветодаваца и преференција фармера, који сматрају да им се на овај начин посвећује највише пажње.

Чињеница је да се газдинства са којима сарађују саветодавци ПСС АПВ разликују по својим проблемима и могућностима да их реше. Међутим, у условима у којима данас функционише ПСС АПВ, као и с обзиром на потребе газдинстава, као и обележја фармера⁹, нужно се мора поставити питање оправданости доминантне заступљености индивидуалног саветодавног рада, посебно рада на фарми/газдинству.

Наиме, индивидуални методи оријентишу саветодавца на рад са мањим уделом циљне групе, чиме се умањује укупан ефекат саветодавног рада на унапређењу пољопривреде на газдинствима одређеног подручја. Такође, ови методи саветодавног рада су скупљи у односу на остале, посебно рад на фарми/газдинству. Поред овог, индивидуални методи саветодавног рада су неекономичани и са аспекта утрошеног времена¹⁰.

Наравно, ово не значи да саветодавци ПСС АПВ не треба да примењују индивидуалне методе у свом раду. Њихова примена незамењива је у случајевима када се газдинство одликује изразито специфичним проблемом у производњи, као и приликом увођења фармера/газдинства у саветодавни рад (ради успостављања односа поверења на релацији саветодавац - фармер).

Групни методи саветодавног рада (ставке 2.1. и 2.1., Таб. 1.) најмање су заступљени у раду саветодаваца ПСС АПВ (4.9% датих света). Разлоге слабој заступљености ових метода рада у саветодавној пракси могуће је тражити у:

⁹ Наиме, одлуку о примени одређеног метода саветодавног рада, саветодавац доноси на основу најмање четири критеријума: потребе газдинства за одређеним знањима/информацијама, као и могућностима њихове примене у пракси, обележја фармера и његове породице (спремност и мотивисаност фармера за саветодавни рад, иновативност, начин одлучивања и сл.), садржаја самог саветодавног рада, услова у којима функционише саветодавна служба (кадровска структура, техничка опремљеност, финансијска основа рада службе, организација саветодавног рада, циљеви и сл.).

¹⁰ Ово се посебно односи на саветодавни рад на фарми/газдинству јер, осим самог рада, подразумева и одлазак на фарму и повратак у станицу.

- недовољној спремности самих фармера за ове начине рада с обзиром на то да недовољно увиђају њихове предности, сматрајући да се на тај начин њиховим појединачним проблемима и њима самима не посвећује довољно пажње¹¹,
- недовољној обучености и испраксаности саветодаваца да примењују ове методе, посебно када је реч о вођењу групне динамике, примени партиципативног приступа и сл.

У односу на најзаступљеније, индивидуалне методе саветодавног рада, значајна предност групних метода огледа се не само у већем обухвату циљне групе саветодавног рада¹², већ и у томе што се на овај начин омогућава како размена информација и искустава на релацији саветодавац – фармер, тако и на релацији фармер – фармер. Ово је од посебне важности приликом доношења како индивидуалних одлука, тако и оних које се тичу групе фармера која учествује у саветодавном раду. Зато групни методи саветодавног рада (посебно, групне дискусије, демонстрације, дани поља) могу имати далеко већи ефекат у остваривању промене понашања фармера, а тиме и унапређењу производње на газдинству. Уједно на овај начин непосредно се јача свест о важности ПСС АПВ међу газдинствима.

Иако је реч о најмање заступљеним методима саветодавног рада, у анализираном периоду уочава се позитивна тенденција у примени групних метода – наиме, од свега 2.4% савета датих групним методама у III кварталу 2007. године (почетком анализираног периода), у IV кварталу 2008. године дато је 5.5% свих савета.

Трећа група метода обухвата саветодавни рад применом средстава масовне комуникације. Ови методи (ставке 3.1, 3.2., 3.3., Таб. 1) веома су корисни јер омогућавају да се за релативно кратко време потенцијало обухвати готово цела циљна група саветодавног рада. И ова група метода је слабо заступљена у раду саветодаваца ПСС АПВ (6.8% свих датих савета у анализираном периоду). При том, у оквиру ове групе, најзаступљенија је припрема штампаних материјала (52.4% савета пружених средствима масовне комуникације) који се користе у саветодавном раду као основно и помоћно дидактичко средство.

Међутим, примена ових метода саветодавног рада подразумева висок степен „упросечавања“ поруке која се шаље и то како са аспекта њеног

¹¹ Зато овај начин организовања саветодавног рада често обухвата само оне фармере који су више заинтересовани за саветодавни рад.

¹² Овим се групни методи саветодавног рада показују економичнији, како са аспекта утрошка времена и средстава, тако и организације рада саветодаваца.

обима, тако и њеног садржаја. Такође, ефикасност примене овог модела саветодавног рада доведена је у питање и због селективности (van den Ban, Hawkins, 1996: 121). Из наведених разлога, саветодавни рад кроз масовне медије има ограничене домете када је о промени мишљења, а посебно понашања. Међутим, овај модел користан је као допунски извор информација или, пак, као средство за обавештавање о одређеним проблемима/темама које интересују сељака. Такође, овај модел саветодавног рада може бити веома користан као иницијатор саветодавног процеса.

4. Закључак

На основу анализе емпиријских података, уочава се да у раду саветодаваца ПСС АПВ доминира примена индивидуалних саветодавних метода, посебно давања савета на газдинству. Како је истакнуто, овакав начин саветодавног рада, и поред својих важних предности, не може бити преовлађујући, посебно ако се на уму имају услови у којима данас делују саветодавци ПСС АПВ. Други методи, групни и тзв. масовни методи саветодавног рада нису довољно заступљени, посебно ако се у обзир узимају њихове могућности у јачању позиције ПСС АПВ међу фармерима, а тиме и јачању њихове мотивације за саветодавни рад.

Са аспекта унапређења пољопривреде на сеоским газдинствима Војводине, као и из позиције развоја саме ПСС АПВ од посебног је значаја интензивирање примене групних и масовних саветодавних метода. На основу анализе информација о раду саветодаваца, могуће је дефинисати одређене **препорукe** које се односе на стварање услова за интензивнију примену ових метода.

Када се говори о **интензивирању примене групних метода саветодавног рада**, то подразумева:

- едукацију саветодаваца о могућностима примене ових метода, са акцентом на оне који су најпримењивији у датим условима (предавања, демонстрације огледа, дани поља, посета сајмовима, заједничке дискусије и сл.),
- рад саветодаваца на подстицању фармера за удруживањем – организовањем фармерских удружења олакшава се идентификација циљних група за групни саветодавни рад,
- промовисање групних метода саветодавног рада међу фармерима кроз истицање његових основних предности (размена информација и искустава на релацији фармер – саветодавац, као и фармер – фармер,

олакшавање процеса доношења групних и индивидуалних одлука о газдинству).

Претпоставке за **интензивнију примену масовних методе саветодавног рада** подразумевају:

- веће ангажовање саветодаваца у медијима, посебно када је реч о специјализованим емисијама које се баве пољопривредом и селом,
- бољу медијску промоцију рада саветодаваца и ПСС АПВ,
- адекватну веб презентацију појединих организационих јединица Пољопривредне саветодавне службе АП Војводине,
- припрему, издавање и дистрибуцију штампаних публикација о саветодавном раду ПСС АПВ, као и специфичним питањима везаним за производњу и газдинство.

Интензивирање примене групних и масовних метода саветодавног рада добра је претпоставка за примену партиципативног приступа према којем се саветодавац и фармер, у саветодавном процесу, вреднују као једнаки, с обзиром на то да обе стране располажу вредним и потребим информацијама за решавање проблема¹³.

Литература

1. Albrecht, H., H. Bergmann, G. Diederich, E. Großer, V. Hoffmann, P. Keller, G. Payr, R. Sülzer, (1989), *Agricultural Extension Volume 1 – Basic Concepts and Methods*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Germany
2. van den Ban, A. W., S. Hawkins (1996), *Agricultural Extension*, Blackwell Science Ltd., UK
3. Bollinger, E., P. Reinhard, T. Zellweger, (1994), *Agricultural Extension – Guidelines for Extension Workers in Rural Areas*, SKAT – Swiss Centre for Development Cooperation in Technology and Management, Switzerland

¹³ У ширем контексту, под партиципативним приступом у саветодавном раду подразумева се активно укључивање и заједничко деловање свих заинтересованих друштвених актера (институција глобалног друштва, невладиног сектора, научно-истраживачких институција, саветодаваца, фармера и њихових удружења, локалних сеоских установа, организација и друштвених група, привредних субјеката и сл.) у планирању, реализацији, мониторингу и евалуацији програма и планова саветодавног рада партиципативни приступ подразумева да у саветодавном раду учествују сви они на које се овај (не)посредно односи.

Мр Јована Чикић и сарадници

4. Чикић, Јована, Д. Јанковић, Ж. Петровић, (2007), *Типологија саветодавног рада*, у: Ж. Петровић (ур.), (2007), Систем информација у пољопривредном саветодавству Војводине, Пољопривредни факултет, Нови Сад, стр. 38-56

Примљено: 03.09.2009.

Одобрено: 10.12.2009.

UDC: 631.152(497.113)

**EXTENSION METHODS IN IMPROVEMENT
OF AGRICULTURE ON RURAL FARMS IN VOJVODINA**

Jovana Čikić, M.Sc., Živojin Petrović, Ph.D., Dejan Janković, Ph.D.
Faculty of Agriculture, Novi Sad

Summary

Improvement of production on agricultural farms as an extension goal, in fact, implies change in attitudes, opinions as well as farmers behaviour. Such changes are achievable through the process of adoption of new knowledge, technologies and know-hows which enable farmer to solve problems of agricultural production. Extension agent has a task to facilitate such process. As a basic mechanism of diffusion of needed knowledge and know-hows is use of extension methods.

The paper focuses on work of extension agents in Agricultural Extension Service of Autonomus Province of Vojvodina. Data for the analysis are collected by Extension service Typology from July 2007. to December 2008.

The aim of the paper is to indicate the importance of complementary use of extension methods.

Key words: extension methods, production improvement, Extension service Typology

Author's Address:

Mr Jovana Čikić
Poljoprivredni fakultet
Trg Dositeja Obradovića 8.
21 000 Novi Sad
Republika Srbija
e-mail: jovanacikic@gmail.com